

має більшість ознак шоу-програм (костюмовані стилізації, надмірний етнографізм, відтворення побутових традиційних ситуацій, обрядів у ході проведення шоу-програм тощо), але і в такому варіанті декорацією є найближче довкілля, яке повинно зберігати риси традиційного етнокультурного ландшафту з його розмаїттям, оскільки теж використовується як складова шоу-програм. Але потрібно здійснювати нагляд та отримувати консультації фахівців, щоб запобігти надмірному і некваліфікованому етнографізму.

Збереження або відродження традиційного сільськогосподарства, промислів та ремесел задля збереження традиційних навичок місцевого населення, які можуть бути використані як туристичний ресурс у програмах турів, є основою сувенірного виробництва. Але потреби ринкового попиту можуть негативно впливати на цей процес, уніфікуючи технології та кінцеву продукцію.

Ця проблема сполучена з проблемою відродження традиційних агробіоценозів. Продуктування традиційних тканин, килимів, шкіряних виробів потребує місцевої якісної сировини, що знову ж таки призводить до традиційної структури посівів, пасовищ з їх специфічним режимом використання з відповідними сортами рослин та породами тварин, часто селекційно відновленими в тому числі й задля туристичної атракції.

Проблема використання традиційних знань місцевого населення з метою оптимізації туристсько-рекреаційної діяльності і збереження біорозмаїття розпадається принаймні на два блоки: 1) природоохоронна діяльність, спрямована на збереження біорозмаїття, певним чином його відновлення, наслідком чого може стати відновлення естетичних властивостей місцевих пейзажів, екологічної чистоти місцевості; 2) традиційна система природокористування, у першу чергу сільськогосподарського, спрямована на використання доцільних у сучасних умовах навичок і знань, традиційних технологій обробітку ґрунту, вирощування сільськогосподарської про-

дукції, впорядкування пасовищ тощо, наслідком чого може стати наявність гарантовано екологічно чистої продукції (з відповідною націнкою за екологічність). До цього ж слід додати відновлення й збереження традиційних промислів та ремесел, їх збагачення й підтримка як форм додаткового економічного стимулювання місцевого населення (сувенірне виробництво в рекреації).

Таким чином, проблема збереження й підтримки знань і навичок, пов'язаних із збереженням біорозмаїття засобами туризму і в процесі рекреаційної діяльності має за мету забезпечення економічної вигоди для приймаючих місцевих громад, створення додаткових робочих місць і забезпечення зайнятості місцевого населення в "альтернативній економіці", представлений місцевою ініціативою зі створення інноваційного турпродукту на основі місцевих ресурсів екотуризму (в розширеному розумінні таких ресурсів, включаючи місцеві навички традиційного природокористування), що забезпечить додатковий прибуток місцевому населенню.

1. Любіцева О.О. Ринки туристичних послуг (геопросторові аспекти). – К., 2003.
2. Любіцева О.О. Ландшафт в географії культури // Ландшафт як інтегруюча концепція XXI сторіччя : 36. наук. пр. – К., 1999. – С. 150–152.
3. Любіцева О.О., Романчук С.П. Збереження та підтримка етнокультурних традицій природокористування засобами туристсько-рекреаційної діяльності // Збереження біорозмаїття: традиції та сучасність / Відп. ред. Т. Гардашук. – К., 2003. – С. 51–67.
4. Романчук С.П. Основи етногеографії. – К., 2005.
5. Романчук С.П. Історичне ландшафтознавство: Теоретико-методологічні засади та методика антропогенно-ландшафтних реконструкцій давнього природокористування : Монографія. – К., 1998.
6. Романчук С.П., Щур Ю.В., Дмитрук О.Ю. Традиційне природокористування як механізм адаптації до природного середовища // Ландшафтогенез – 2000: філософія і географія. Проблеми постнекласичних методологій. – К., 1996.
7. Романчук С.П. Становлення культурного ландшафту і ландшафтне різноманіття в Україні // Проблеми ландшафтного різноманіття України : 36. наук. пр. – К., 2000. – С. 76–80.
8. Українці. Історико-етнографічна монографія. – К., 1959. – Т. 1.
9. Шищенко П.Г., Романчук С.П., Щур Ю.В. Традиційне природокористування в Україні (здобутки, втрати, перспективи // Люди на ландшафті XXI століття: гуманізація географії. Проблеми постнекласичних методологій. – К., 1998.

Надійшла до редколегії 12.05.06

УДК 911.3.001

В. Бабарицька, канд. геогр. наук

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У СВІТОСИСТЕМІ

Грунтуючись на висвітленні механізму функціонування інформаційно-технологічного простору, розкрито зміст комунікаційної взаємодії у світосистемі, визначено типи, форми властивості комунікацій, зокрема охарактеризовано їх конкретно-історичну і просторову визначеність.

Based on the description of the mechanism of the informational and technological sphere performance it is revealed the essence of the communication interaction in the universe (world) system, types, forms and characteristics of the communications, their historical and spatial definiteness in particular.

Постановка наукової проблеми. Розробка теоретичних основ дослідження геопросторового аспекту глобалізації є актуальним завданням сучасного розвитку суспільної географії. Пошук закономірностей комплексності і пропорційності світосистеми – результату і процесу формування глобальної геопросторової єдності причинно-наслідкових ефектів взаємодії у системі людина-природа – висуває питання щодо теоретико-методологічних засад дослідження відношень, які реалізуються через зв'язки з передачі (обміну) речовини, матеріальних об'єктів, енергії, інформації – комунікації.

Наукові підвалини обґрунтування суспільно-географічних аспектів глобалізації та її наслідків складають праці зарубіжних і вітчизняних науковців, зокрема К. Оме, Д. Харвея, П. Хаггета, Г. де Блія, П. Муллера, Д. Хела, Д. Гольдблатта, Е. Макрю, Дж. Перратона, О. Шаблія, М. Пістуну, О. Топчієва, Б. Яценка та інших авторів.

Осмислення суспільствознавчих та економічних підходів з позицій теорії суспільної географії, у тому числі в окремих публікаціях автора, ставить на меті даної статті обґрунтування концептуальних засад дослідження комунікаційної взаємодії у світосистемі.

Виклад основного матеріалу. Визначення геопросторової сутності глобалізації як глибоко диференційованого процесу зростання масштабності потоків і структур суспільної активності, динамічності, інтенсивності і варіативності генетичних і функціональних взаємодій у світосистемі, передбачає усвідомлення наслідків швидкісного переміщення фізичних артефактів (речовини і енергії), людей, символів, знаків і інформації в просторі, і в часі.

До функціонально-компонентного складу такого глобального поліструктурного утворення, як світосистема вважається за доцільне відносити демографіко-екологічну, господарську, соціально-культурну, політичну та інформаційно-технологічну підсистеми. Геопрос-

торова інтеграція, цілісність і емерджентність світосистеми здійснюється через сукупність горизонтальних і вертикальних суспільно-географічних зв'язків, які відбуваються не тільки на основі економічної доцільності, але й за рахунок позаекономічних, зокрема екологічних, соціально-культурних, політичних впливів. Визнано, що їх взаємозалежна і взаємозумовлена реалізація відбувається в динамічному географічному, економічному, соціально-культурному та інформаційному (або в окремих працях інформаційно-технологічному) просторах.

Сучасні погляди наголошують на тому, що ключову роль у глобальній суспільно-географічній взаємодії у географічному просторі відіграють транспортно-логістичні системи. Їх функціонування забезпечується інформаційно-комунікаційними технологічними мережами, які виступають опорним каркасом швидкісного глобального регулювання переміщення речовини, енергії, людей. Як системоутворювальні в межах суспільно-економічного простору висувуються фінансові зв'язки. Сучасним інструментом їх реалізації виступають нові, переважно інформаційно-комунікаційні технології. Розвиток останніх на сучасному етапі забезпечує реальну і віртуальну доступність будь-якої точки планети, що, у свою чергу, поглиблює як в екстенсивному, так і в інтенсивному вимірі міжкультурну і міжцивілізаційну взає-

модію в соціально-культурному просторі. Нарешті, створювані в результаті ноосферогенезу системи цінностей, стереотипи та інші результати інтелектуально-ментального розвитку людства формують глобальне поле інформації, ідей, знань, втілюваних у технології та інновації економіко-господарського, екологічного, соціального, культурного і політичного змісту. Отже, інтегральний ефект системоформуючої взаємодії компонентів світосистеми в умовах глобалізації забезпечує інформаційно-технологічний простір.

Механізм його функціонування при цьому реалізує сукупність горизонтальних і вертикальних зв'язків у своєрідній інформаційно-технологічній піраміді (рис. 1). Її верхній щабель формує знання як інформацію про світ і можливості її використання для функціонування суспільства (технологічні принципи). На їх основі формуються технічні і поведінкові моделі, які втілюються в господарсько-економічні (виробничі, обслуговуючі), соціально-культурні, політичні та інші технології. Їх конкретно-історичне запровадження визначає сутність другого рівня інформаційно-технологічної піраміди. Безпосереднє створення матеріальних і нематеріальних артефактів демографо-екологічною, господарсько-економічною, соціально-культурною, політичною підсистемами формує третій рівень інформаційно-технологічної піраміди.

Рис. 1. Схема функціонування інформаційно-технологічної піраміди

При цьому реалізація взаємодії між компонентами світосистеми в процесі втілення технологій і створення різноманітних артефактів безперервно розкриває нові невизначеності, потреби в удосконаленні технологічних принципів. Таким чином висхідні зв'язки зумовлюють створення нового знання, "ноу-хау", інновацій. Кожний новий цикл низхідного руху в інформаційно-технологічній піраміді зумовлює ускладнення ієрархічної диференціації суспільно-географічних комплексів на різних таксономічних рівнях залежно від ступеня дифузії нововведень.

Відношення світосистеми, які реалізуються через зв'язки з передачі (обміну) речовини, матеріальних об'єктів, енергії, інформації, зумовлені еволюцією форм накопичення і застосування емпіричних відомостей і теоретичних узагальнень, спонукають безперервний комунікаційний процес. Конкретним виразом зазначених зв'язків є комунікації, які охоплюють рух матеріальних об'єктів у тривимірному просторі й астрономічному часі, а також рух ідеальних об'єктів у багатовимірному реальному, а

також віртуальному просторі і часі. Таким чином, комунікаційна взаємодія у світосистемі забезпечується комунікаціями двох типів: матеріальних і змістовних.

Значний доробок щодо визначення сутності змістовних комунікацій має соціологічна наука, яка пропонує вирізняти три хронотопи (просторово-часові виміри):

- ✓ рух біологічних образів і генетичних програм у біологічному часі і просторі (ареал існування популяції) — генетичні комунікації;
- ✓ рух контентів, засвоєних певною особистістю у процесі життєдіяльності людини — психічні комунікації;
- ✓ рух контентів у соціальному часі і просторі, тобто в людському суспільстві — соціальні комунікації.

Географічна наука має власний потенціал дослідження комунікацій, при цьому аналіз підлягають матеріальні: транспортні, енергетичні, міграційні комунікації, а також елементи змістовних комунікацій, які набувають упереджених форм у функціонуванні демографо-екологічної і соціально-культурної підсистем світосистеми.

Останні стосуються руху знань, вмінь, стимулів і емоцій. При цьому поняття "знання" включає не тільки санкціоновані розумом факти і концепції, але й такі ціннісні орієнтири, ідеали, переконання і символи віри, які сприймаються інтуїтивно. Власне все це і є відбитком знання у свідомості людини. Поняття "вміння" включає в себе норми, навички, методи, прийоми, звички, несвідомі настанови, які визначають дії людини в конкретних обставинах. У такому сенсі знання опосередковуються усними або письмовими знаковими формами, у той час вміння вимагають безпосередньої демонстрації і спостереження, адже опис завжди буде неповним. Упредметнення знань і вмінь реалізується через комунікаційні повідомлення (мова, писемність, малюнок тощо), а також утилітарні предмети (знаряддя праці, одяг, житло тощо), які втілюються в комунікації різних форм.

Такими формами є усні та документальні комунікації, сучасна масштабність та інтенсивність здійснення яких зумовлена причинно-наслідковими ефектами інформаційно-технологічної революції і розвитку відповідних каналів здійснення зв'язків. Вихідними каналами усної комунікації вважають природні для людини вербальні і невербальні форми обміну інформацією, які стали історичною основою формування художніх (музика, танок, поезія, риторика тощо), технічних (звукозапис, телефон, радіо) та електронних (відеозапис, телебачення) каналів. Еволюція документальної комунікації розпочинається з використання штучних іконічних та символічних каналів, розвиток яких на художньому рівні реалізується через писемність, живопис, скульптуру і архітектуру; на технічному – поліграфію, телеграф, фотографію тощо; на електронному – фототелеграф, Інтернет, електронну пошту. На стику усної та документальної комунікації інформаційно-технічну взаємодію у світосистемі забезпечує поступове становлення театру на художньому рівні, кіно – технічному та мультимедіа – на сучасному рівні поширення електронних засобів. Особливою формою комунікацій варто вважати міграції різної мотивації (війна, торгівля, освіта, лікування, туризм тощо), які з давніх давен реалізують роль людини як носія і поширювача інформації, знань, уподобань, стимулів і емоцій, упредметнених форм змістовних комунікацій, стимулів і емоцій, їх суспільної інтерпретації і сприйняття.

У глобальній взаємодії в системі людина – природа ієрархічність комунікаційних взаємодій на індивідуальному (особистість – мікрокомунікації), мезогруповому (община, соціум, етнос, народ – міді-комунікації) та макроргруповому (нація, цивілізація – макрокомунікації) рівнях викликає різноманітні прояви ефектів ідентифікації, імітації і окультуризації. Останні у свою чергу визначають просторову диференціацію характеру взаємодії між людиною (суспільством) і природою, а отже – геопросторову структуру світосистеми.

Історико-географічний аналіз виявляє конкретно-історичні властивості та ознаки, а також просторову визначеність комунікаційної взаємодії протягом розвитку людства і дозволяє відстежити вплив поетапних змін на структуру геопростору.

Для найдавніших часів *примітивних комунікацій* ресурсоспоживчого характеру людської діяльності, пов'язаного з видобутком щорічно відновлювальних продуктів харчування у природному середовищі на основі поділу праці за статеву і віковою ознаками, притаманні первісні вербальні і невербальні комунікації (мова, жести), документально зафіксовані іконічними символічними зображеннями. У цей час основним мотивом міграцій виступає освоєння нових земель, військові і міжродові контакти. Комунікаційна взаємодія характеризується спорадичними в часі і локальними за масштабами

міжобщинними комунікаціями за умов відсутності постійних поселень, а отже, ареального атомізованого характеру геопросторової організації суспільства.

Поступовий розвиток комунікаційної взаємодії у часи розквіту осередкового землеробства з його ресурсовідновним характером людської діяльності характеризується розвитком таких форм усних комунікацій, як музика, танок, поезія, риторика. Документальні комунікації фіксуються завдяки появі писемності, розвиваються живопис, скульптура та архітектура. Основними мотивами міграцій виступають війни, торгівля, з'являються первісні форми мандрівок із відпочинковим спрямуванням, з метою міжкультурного обміну. Важливо відзначити, що в цей час виникають такі види комунікацій, як театр, а також перші системи накопичення і передачі знань – бібліотеки, пошта, посольства. На етапі *осередкових комунікацій*, які вимірюються масштабами окремих давніх імперій або держав, характерні періодична регулярність і низька інтенсивність як в просторі, так і в часі, геопросторовим підґрунтям яких виступає децентралізація населення, поява міст, формування первісної транспортної мережі й інфраструктури.

На змiну приходив етап так званих *цехових комунікацій*, для якого характерна повільна комунікаційна взаємодія в межах досить локалізованої цехової системи передачі знань і навичок. Однак ресурсовідновний характер людської діяльності при поступовому зростанні ролі міст, удосконаленні транспортних мереж і розгалуженні мережі наземних шляхів та судноплавства зумовлюють досить регулярну і масштабну взаємодію між більшістю держав і народів світу. Одночасно поглиблення технічного і професійного поділу праці з розквітом ремісництва, розвиток первинної і вторинної сфер виробництва, форм нематеріального виробництва формують площові форми територіальної організації суспільного життя.

Епоха Великих географічних відкриттів, коли крім освоєння нових земель, колонізаційних війн мотивами міграцій стають заморська торгівля і своєрідні освітні тури (Гранд Тур), визначається монополією на засоби сполучення і технології виробництва та інформаційно-технологічного озброєння соціумів. За умов ресурсоспоживчого характеру людської діяльності в період *колоніально-монопольних комунікацій* відбувається суттєве розширення і поглиблення технічного і професійного поділу праці у виробничій сфері, розвивається мануфактурне, а потім фабричне виробництво, набуває сили третинна сфера і закладаються основи міжнародного поділу праці. У цей час регульована, керована на державному рівні метрополій комунікаційна взаємодія навколоземного масштабу, постійної регулярності і значної інтенсивності співвідноситься з ускладненням структури площових форм геопросторової організації суспільства.

"Енергетичний" тип ресурсоспоживчого функціонування суспільства, характерними рисами якого є поглиблення професійного і міжнародного поділу праці, закладання основ сучасної багатогалузевої структури промисловості і диверсифікованої сфери послуг, розвиток транспортних технологій і транспортної інфраструктури, відзначається також формуванням міждержавних, міжнаціональних та наднаціональних інституцій регулювання економічної взаємодії країн світу. Відбувається надзвичайна диверсифікація комунікаційної взаємодії як в часі, так і в просторі. З'являються звукозапис, радіо, телефон, кіно, телебачення; розвиваються поліграфія, телеграф, фотографія. У цей час затверджуються такі нові форми банків даних, як музеї, зоопарки тощо. Міграції набувають масового характеру і міжконтинентального масштабу. Провідного значення для них, поряд із військовими діями, набуває економічний мотив, який у тому

числі створює підґрунтя для розвитку індустріалізованих туристичних комунікацій. Формування вбудованих у площі (урбанізація та агломерування) локальних форм природокористування та територіальної організації суспільства при зростанні концентрації та територіальної диференціації геопростору, зародження "центрів" та "периферій" суспільного розвитку на етапі *індустріальних комунікацій* відзначається також особливим впливом політичного фактора (Німеччина, СРСР), у тому числі поступового розпаду колоніальних імперій.

Перехід науково-технічної революції в інформаційну стадію, поглиблення суспільного поділу праці, яке охопило всі рівні господарського життя, "експортна індустріалізація", інтенсивний розвиток третинної сфери, бум швидкісних транспортних засобів, електронізація та інтелектуалізація людської діяльності реалізуються у виділенні четвертинної, за окремими думками навіть п'ятинної, сфери. На етапі *глобальних електронних комунікацій* як комунікаційні канали затверджуються відеозапис, телебачення, комп'ютерні мережі, Інтернет, електронна пошта, електронні бази даних і мультиме-

діа, які створюють умови для глобальної, інтенсивної, повсюдної комунікаційної взаємодії, що відбувається безперервно і надзвичайно швидко, у режимі реального часу у віртуальному просторі. Наслідками цього є ускладнення структури центрів геопросторової організації суспільного життя субцентрами в результаті процесів субурбанізації, прояв елементів мережових структур, формування "об'ємних" форм природокористування та територіальної організації при зміні функцій кордонів між державами і зародження передумов відносності поняття "периферія".

Підсумовуючи, варто відзначити, що комунікаційна взаємодія у світосистемі визначається перманентністю, доцільністю, опосередкованістю, ієрархічністю, суб'єктивністю і суспільною зумовленістю, конкретно-історичною і просторовою визначеністю. При цьому розвиток викладених концептуальних засад вимагає подальшої розробки методологічних підходів і прийомів суспільно-географічного дослідження комунікаційної взаємодії у світосистемі.

Надійшла до редколегії 21.06.06

УДК 528.92

Е. Бондаренко, канд. геогр. наук

ГЕОІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Висвітлено основні проблеми інформатики і наукових комунікацій, які інтерпретовані з погляду забезпечення регіональної екологічної політики. Розглянуто структуру наукової інформації для цієї мети.

This article deals with basic problems of informatics and scientific communications. These problems are interpreted for regional ecological policy. The structure of scientific information for this purpose had considered.

Постановка проблеми. Аналіз останніх досягнень і публікацій. В Україні в 1997 р. на державному рівні зафіксовано визначення сталого розвитку (сам термін "сталий розвиток" з'явився і набув поширення трохи раніше, з кінця 1980-х рр.), згідно з яким останній – це процес гармонізації продуктивних сил, забезпечення задоволення необхідних потреб усіх членів суспільства за умови збереження й поетапного відтворення цілісності природного середовища, створення можливостей для рівноваги між його потенціалом і вимогами людей усіх поколінь [1]. Забезпечення екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги на території країни гарантує громадянам України Конституція, де записано, що людина має право на екологічну безпеку та відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Це означає, що головною складовою сталого розвитку є екологічна складова. Дослідження питань забезпечення екологічної безпеки, підтримання екологічної рівноваги перебуває в центрі уваги географічної науки [1; 3; 5 та ін.], оскільки екологічні проблеми безпосередньо пов'язані з територією.

Виклад матеріалу дослідження. Однією з найбільш наочних і ефективних форм представлення та узагальнення результатів екологічних досліджень є географічні карти, які використовуються як основний матеріал для прийняття рішень, розробки прогнозів і рекомендацій. Карти також дозволяють аналізувати зовнішні та внутрішні зв'язки екосистем (екосистема – сукупність організмів і умов їх існування, що утворює систему взаємозалежних явищ і процесів), тобто оцінювати їх структуру та взаємовідносини між ними, відображати сучасний стан екосистем, їх складових, вивчати екосистеми різних рівнів – від глобальних до регіональних, оцінювати динаміку територіальних систем шляхом створення серії часових карт методом оперативного картографування з використанням еколого-

географічних даних з метою подальшого перетворення її в банк цифрової геопросторової інформації.

У період поступового переходу економіки України до ринкових відносин зростає актуальність проблеми регіонального управління суспільним життям, яке називають регіональною політикою [5]. При розбудові держави потрібно здійснити два головних завдання – розробити та реалізувати систему раціонального використання інтегрального потенціалу території країни та надати регіонам можливість для переходу до саморозвитку і самоуправління, для самостійного формування в них ринкових відносин з урахуванням кожним регіоном своїх особливостей.

Для виходу регіонів України зі складної еколого-економічної ситуації необхідний перехід до нової *регіональної екологічної політики*, яка б гарантувала дотримання екологічної безпеки життєдіяльності людини та суспільства. Наукові основи такої політики розробляються різними науками, серед яких важлива роль належить географічній. Вирішення регіональних екологічних проблем потребує глибоких знань регіональних особливостей природи і господарства, стану природних і суспільних територіальних систем. Тому, на нашу думку, найперше, що треба зробити, це проаналізувати джерела, зібрати, зафіксувати необхідну інформацію, яка на сучасному етапі для її використання в процесі геоінформаційного картографування має бути в цифровій формі.

Для того щоб побудувати інформаційну модель прийняття рішень на регіональному рівні, у контексті даного дослідження необхідно розглянути основні проблеми інформатики та наукових комунікацій, оскільки цифрова геопросторова інформація складає частину загальнонаукової інформації і має ті ж самі головні властивості, що і будь-яка інша наукова інформація, а потім інтерпретувати ці проблеми з погляду забезпечення регіональної екологічної політики.

Поняття "наукова інформація" трактується різними авторами по-різному. Наприклад, один із класиків у цій